

Zapiski

Matija Malešič
in naša uvodna povest.

Ko sem prevzel uredništvo Doma in sveta v novembru leta 1938. po smrti dr. J. Debevca, sem se obrnil za sodelovanje tudi na tedaj meni osebno še neznanega pisatelja Matija Malešiča, tedaj glavarja v Logatcu. Odgovoril mi je 29. novembra 1938 z besedami: »Volitve mi včasih niti dihati ne dajo, zato odgovarjam v naglici in šele zadnji dan. V to neprijetno in včasih kar surovo delo je prišlo Vaše povabilo ko klic škrjančka v pusto jesensko meglo. Zato bi bilo grdo, če bi ne obljubil, kakor ste želeli; do božiča dobite krajšo črtico, tam na spomlad enkrat pa novelo, ki je ne boste veseli le Vi, ampak vsi dom in svetovci. Za naprej se bo pa videlo.« Točno čez en mesec (29. XII.) je poslal črtico »Zelena jasa v gozdu«, ki je izšla v prvi številki novega DSa za l. 1939. »Priznam, ni tako, kakor sem si zamislil in kakor bi hotel da je, ali nihče ne more verjeti, kako težko in z muko mi gredo besede na papir in misli iz srca, odkar sem moral pustiti cigarete in vino. In še to: kako težko je najti pot nazaj, oziroma začeti

tam, kjer je bolezen vse presekala. Vendar sedaj ne obupujem več, ker brez tega živeti ne morem, pojde nekako, mora iti!« Konec pa se je glasilo: »Nisem bil že dolgo v Ljubljani in sploh ne vem, ali ste se pomirili, ali traja bojno razpoloženje naprej. Meni je vseeno in me eventualna zamera ne bo bolela. Dom in svet mora živeti in cveteti!« Pozneje, že v l. 1940, mi je poslal še iz Logatca novelo »Skleda leče«, ki je bila objavljena v DS kmalu nato. Ker pa mu nisem takoj odgovoril, me je spomnil s karto (brez datuma!), če morda nisem zadovoljen z njo. »Tudi če sem ga polomil, poskusim in Vam pošljem obljubljeno povest.« In ta povest naj bi bila »Škrlatno nebo na vzhodu in zahodu«, ki jo je zasnoval tako že v Logatcu, ogrel pa se je zanjo in jo sklenil končati tedaj, ko je konzorcij Doma in sveta razpisal nagrado za najboljše doneske, v zadnjih (10. št.) številkah l. 1939. Rok je bil določen do 15. aprila 1940. Med tem časom pa se je Malešič preselil v Škofjo Loko kot okrajni glavar.

8. febr. 1940 mi piše, ko sva se že osebno seznanila o božiču 1939, iz Loke: »Trideset let je že tega,

odkar me je rajnki prelat Kalan napotil k dr. Debevcu, naj bi mi posodil Sheehanov roman (v nemškem prevodu seveda!) »Mein neuer Kaplan«. Kako je prišlo do tega, da v tridesetih letih nisem prišel do knjige, Vam ne bom opisoval. Ko sem služboval v rojstnem kraju rajnkega Vašega strica (dr. Debevca, op. ur.), sem bil trdno prepričan, da bom končno le dobil iz njegove knjižnice ta roman. Žal je gospod prej umrl. Ako morete, Vas lepo prosim, prinesite mi v nedeljo to knjigo iz knjižnice umrlega. Ako je pa morda ni več tam in je ne morete najti, bi Vam bil zelo hvaležen, če bi mogli seznaniti, kje bi jo lahko kupil. Vse iskanje po raznih knjižnicah je bilo do sedaj zastoj. Knjigo pa bi rad prav sedaj prebral, ker mi morda odkrije kako novo misel. V romanu, ki Vam ga pošljem za Veliko noč, nastopa poleg naše jare gospode tudi mestni kaplan. Ker knjige ni bilo v zapuščini † dr. Debevca, sem Malešiču nasvetoval, naj si jo izposodi iz dijaške knjižnice zavoda sv. Stanislava, kjer sem jo nekoč bral. Obrnil se je na dr. Justina in jo dobil. Toda, kakor se mi je pozneje izrazil, je ni več utegnil prebrati. Ob njegovi smrti je bila knjiga še pri njem.

11. IV. — torej nekaj dni pred koncem roka — mi piše: »Škrlatno nebo« je sicer napisano, ali iz rok ga ne morem dati, dokler nekaterih prizorov ne spopolnim in ne prečistim. Že za predvčerajšnjim sem imel naročeno Oblakovo (tipkarico, op. ur.), da bi začela s tipkanjem, pa mi je nenadoma odpovedalo telo. Sami veste, da morem pisati le ob nedeljah in ponoči, okraj, ljudje in urad ne vpraša, kake dolžnosti imam do slovenske literature; in tako sem garal, garal vsako drugo noč do dvanajstih, do ene, do dveh, da Vam pravočasno oddam povest. Sedaj pa je naenkrat vse odpovedalo. V nedeljo sem imel že sijajne trenutke, k peti maši sem šel, da sem imel potem ves dan na razpolago; prisiliti sem hotel telo in razpoloženje k pokorščini in sem pisal tudi še v ponedeljek, dasi sicer dva zaporedna dneva ne morem, ker živci ne zmorejo; tudi v ponedeljek je še za silo

šlo; v torek je pa naenkrat nastopila reakcija. Pri seji odbora za pobijanje draginje sem se komaj obvladal, da nisem članom pokazal, kako slabo, kako slabo mi je, kako se mi meglí pred očmi in kako se me loteva nezavest. Včeraj, danes se vlečem ko po megli v urad, preobilo dela, ponočno delo me je fizično čisto strlo. In tako mi je nemogoče oddati povest do 15. t. m. Ali mi morete podaljšati rok? Mislim, da z malo dobre volje to gre, mislim tudi, da Vam ne bo v škodo in žal, če malo zagazite s poti formalnosti. Ne gre mi toliko za nagrado, kakor za to, da povest, ki je kar roman — spravim s svoje mize. Pohitel sem z njim, pa ste postavili rok, ako mi sedaj ne postavite novega roka oziroma ne podaljšate starega, bom zopet mečkal in nergal, premetaval in se motal okoli te povesti tja do božiča, ne bom pa med tem nič drugega napisal. Podaljšajte mi rok do skrajnega termina na 30. t. m. Povest prav gotovo dobite že prej, morda že drugi teden, ali ako nastopi kaj prav posebno nepredvidenega in ako mi se res ne posreči v kratkem spraviti iz glave te mučne omotice in pritiska okoli srca, tedaj se Vam obvežem, da do najkasneje 30. t. m. prav gotovo končam in Vam pošljem. Saj ne gre za velika popravila, poglavja, vsebina, vse ostane, kakor je, le sem ter tja treba kaj dodati — taka malenkost, kakor je tista Vaša zahteva o »polnem naročju« v »Skledi leče« (urno sem ga opozoril, da si pod »polnim naročjem« nisem takoj mogel predstaviti kake žene in da lahko rabi bolj nazorne opise. Tudi sva govorila o debatah o njegovem pisanju, na kar se nanašajo naslednje besede; op. ur.); treba pa je tudi sem ter tja kaj popraviti, da ne bo izgledalo, kakor izgleda tretje poglavje »Sklede leče«, t. j. treba je odstavke, ki so »juridični« in dokazujejo in opisujejo, namesto da bi slikali, spremeniti. To juridično dokazovanje in opisovanje je vselej vzrok nerazpoloženja in trenutkov, ko že človek misli, da si prišel naprej z delom, pa ni razpoloženja. Spise je lahko tako reševati, v literaturi pa to ne

gre in je glavni vzrok mojega tolikokratnega obupa in malodušja, kakor me spreletava tudi sedaj, ko Vam pišem to pismo, zato je boljše, da kar neham. Prosim Vas, odgovorite mi takoj, četudi negativno.» — 29. IV. piše: »Vem, da Vam ne bo prav, ker dobite namesto obljubljenega romana le to dopisnico, ali pomagati nikakor ne morem. Prav to pot je ko zakleto in me še nikdar pri nobenem spisu niso tako preganjale sovražne sile, kakor sedaj. Poostrena služba v uradu mi jemlje vsako možnost, da bi ob vsakdanjih dneh karkoli napisal, nedelj je pa premalo. Včera sem štirinajst ur delal, da Vam pravočasno odpošljem, delo me je tako izčrpalo, da sem danes izgubil vso voljo do tekmovanja. Dela, takšnega kakor je, nikakor nočem in ne morem dati iz rok, rabil bi vsaj še praznik 2. maja in nedeljo 5. maja, da bi ga vsaj približno spravil v red. Ker ste pa rekli, da po 30. t. m. ne podaljšate, ne prosim ničesar, milosti nočem. Nihče ne ve in ne slutí, kaj se pravi pisati poleg tolikega uradnega dela in še z mojim zdravjem po vrhu. Včerašnji dan je v meni ubil vse veselje. Seveda bo reakcija trajala le dva, tri dni — ali iz železa nisem in tako garati, kakor sem te dni, ni mogoče. Ne zamerite mi, volja je bila dobra, razmere pa hujše od mene.« — Dne 3. V. mi piše: »Če bi se zadovoljili z lastnoročno pisanim tekstom, bi mi morda s celonočnim prepisovanjem uspelo, da bi Vam roman jutri poslal po potu, vendar se sam ne upam niti začeti prepisovati, ko sami vidite, kako slabo in za druge nečitljivo pisavo imam. Moram diktirati v stroj, prepisovati ali pretipkavati mi nihče ne more, ker se iz teh letečih listov in mnogih črtanj in poprav niti sam včasih dobro ne spoznam. Ne gre torej drugače, kakor da počakate, da delo mirno pretipkamo. Ali pretipkavanje gre le počasi od rok, skoro trideset ur trdega dela me še čaka. Prosim Vas torej, dovolite mi in se zadovoljite, da Vam pošljem delo, ko bo dotipkano, to bo predvidoma v ponedeljek, morda v torek, morda celo šele v sredo, če pride zopet uradno delo. Prepričan pa sem, da

Vam delo pošljem že 7. t. m. Mislim, da teh par ur ne igra vloge, ko se ne mudi za tiskarno in da mi mirno lahko zaupate. Delo Vam takoj pošljem po potu, ali ga pa prinesem sam ali pa žena, kakor hitro bo pretipkano. Ako pa morda v najneugodnejšem slučaju niti v sredo ne bi dobili romana, ga osebno prinesem v petek 10. t. m., ko moram uradno v Ljubljano. Upam, da dobite v torek.« — 5. V. 1940: »Silno mi je žal, da romana za sedaj ne morem dati iz rok. Odkar sem se preselil s Suhe v Vincarje (dve vasi ob Škofji Loki op. ur.), je vse, kakor da se je zaklelo zoper mene. Ves napor in vsa dobra volja, ves trud in muke so zaman, v borbi z obliko sem klaverno podlegel »juridičnih« prizorov — tretje poglavje »Sklede leče« Vas nazorno uči o teh mojih napakah in mukah — je še toliko v romanu, da je boljše, ako jih tedaj pozneje odpravim in mi bo roman vsaj približno zvenel, kakor bi rad, dasi zanj ne dobim nagrade, kakor da zanj dobim nagrado, pa bi me bilo pozneje sram, ko bi ga takega bral. Sicer sem včasih bral, da so take nagrade sami podaljšali, če ni bilo dovolj reflektantov, ali pri meni je pač tako, da s silo ne gre in ne gre. Ne zamerite, razmere so prišle od mene.« —

Ker mi je bilo nerodno, da se tako žene samo zaradi nagrade in ker sem prav zaradi njega tudi odlagal s sejo konzorcija, sem se nato peljal v Škofjo Loko ter ga prosil, naj mi izroči vsaj rokopis, da na podlagi končanega rokopisa podelimo nagrade. Časa za popravilo in pretipkanje bo še dovolj do konca leta. Ker pa je bil rokopis resnično težko čitljiv, ali pa sploh ne, sem ga prosil, naj mi kot »spremno pismo« napiše vsebino svoje povesti, o slogu se bom pa že iz nekaj strani lahko prepričal. Tako mi je poslal na dvanajstih straneh pisarniške pole podrobno vsebino po poglavjih, na katero sem se opiral pri oceni na seji konzorcija. Toda konzorcij je bil mnenja, da je časa še en mesec do 10. junija, ko bomo objavili uspeh natečaja. Ker je rokopis končan, samo nečitljiv, naj ga pretipka pisatelj v tem mesecu,

kar mu ne bo težko, ker ga je že itak začel pretipkavati. In tako sem Malešiču vrnil rokopis, ki ga je začel diktirati v stroj, ter mi pretipkani tekst poslal dne 8. junija 1940 z besedami: »Tako! Pošljem Vam, kakor sem obljubil, dasi bi Vam najrajši ne poslal. Trud zadnjih dni me je kakor ubil, da trenutno z delom nisem prav nič zadovoljen: kar Vam pošiljam, pač ni niti zdaleč tisto in tako, kakor sem si vse to zamislil jaz. Ne vem trenutno niti to, ali je res vse tako slabo, ali se mi le tako zdi. Najbolj me skrbi, da v naglici niti prebrati ne morem romana, da bi popravil napake, ki jih, kakor vidim jaz iz tistih strani, ki sem jih preletel z očmi, mrgoli. Pa nimam, nimam kdaj prebrati, v Železnike moram. Kakor pa že je in kakršnokoli sodbo si ustvarite o delu, prosim Vas, ne puščajte me v dvomih in negotovosti. Takoj ko preberete, mi sporočite, kako mislite o njem. Ni treba, da se na dolgo razpisujete, kratko mi lahko natipkate: Je! Ni! Bo! Ne bo! — Za belokranjsko številko »Slovenca« Vam pa pošljem lep prispevek iz svojega zgodovinskega romana. — Zvonik napik! (verz iz neke moje pesmi o Škofji Loki, s katerim sva se pozdravljala, op. ur.) Bog Vas živi! V vašem rojstnem mestu 8. junija 1940.«

To je bilo zadnje pismo, ki sem ga dobil od pokojnega Malešiča. Takoj nato je bila seja konzorcija, ki je prisodila povesti tisto nagrado, ki je bila sicer namenjena za najboljšo dramo, pa ni prišlo nobeno ustrežajoče delo. Pisatelju sem javil takoj nato telefonično v Škofjo Loko in se mu zahvalil, obenem pa mu sporočil, da mu prinesem roman v Loko, kjer ga bo v miru lahko popravljal do novega leta 1941. V počitnicah bom prišel v Loko in ga bomo skupno pregledovali. Do tedaj pa naj se spočije od napora.

Pozneje je prišel še v Ljubljano in me poiskal, kjer mi je izjavil, da je ves srečen, ko zopet lahko piše.

Med pisanjem povesti se je oglašil tudi pri dr. Justinu ter se pomenkoval, kakšno bolezen naj da svojemu junaku, da se iz nezvesti vendar le od časa do časa lahko

prebudi v polno zavest. Tudi s škofjeloškimi duhovniki (na pr. s sedanjim dekanom v Ribnici gosp. Demšarjem) se je pomenkoval o teoloških stvareh ter mu izjavil: »Hotel bi s tem romanom napisati nekaj katoliškega, kar bi bilo drugačno kot pišejo sedaj. Hotel bi dokazati, da se da napisati tudi katoliška povest.«

Toda Malešič ni mogel počivati. Ko se mu je zopet vrnila vera v pisateljevanje, ki jo je že izgubil, ni izpustil peresa. Od našega romana se je sicer odpočival, ker mu tiskopisa nisem nameraval vrniti pred počitnicami. Toda vzel je v roke svoje stare rokopise, svoje življenjsko delo zadnjih dvajsetih let — svoj vojni roman in ga začel predelavati ter mu dajati končno obliko. Imel je napisanih čez 700 listov rokopisa, torej ves prvi del: Boji ob Drini, ter tudi prva poglavja Ob Soči. Veroval je v to svoje delo in ga resno pisal, kakor je videti iz dopisov, ki jih je objavil ravnatelj Dolenec v podlistkih »Slovenca« od 16. VII. 1940 dalje. In pri predelavi prvega poglavja ga je 25. junija 1940 zadela smrt: po celodnevem delu do jutranjih ur je zapisal zadnji stavek: »Ste slišali, kako nas je pohvalil,« šel v urad, kjer ga je sklonjenega nad pisalno mizo še pred uradnimi urami zadela srčna kap. Tako je umrl on, ki je poznal samo delo: delo državi in delo poklicu, ki je služil dvema gospodoma: narodu in lepoti. »Škratno nebo od vzhoda do zahoda« sicer nima še tiste oblike, kakor bi jo povesti rajnki rad dal, toda z muko in veliko vere je bila pisana, in tudi mi jo berimo s tako ljubeznijo, s kakršno jo je pisal za Dom in svet.

Tine Debeljak.

Namesto polemike.

Sodobni kritik planil je brez sape s srpom in kladivom nad tihe slape; nad palico jezi se potepuško:

»Kdo roma zdaj, ko grabi vsak za puško?

Ne pesnikov, nam treba je derišč!« Razumemo. Odkrit si tu, brez kape: si za predpust snel masko, tovarišč?

X.